

Вплив війни на тваринний світ в Житомирській області

Україна — найбільша за площею країна Європи, що повністю перебуває в її межах. В Україні, а також в акваторіях Чорного та Азовського морів сформувалися різноманітні ландшафтно-кліматичні умови, які стали домівкою для близько 50 тисяч видів тварин. Потепління, що настало після льодовикової епохи, збільшення кількості населення і розселення людей територією сучасної України, а також зростання впливу людської діяльності, що зумовило зокрема трансформацію ландшафтів, змінило склад української фауни вже у I тис. н. е. Так, ще на початку минулого тисячоліття олень північний перестав заходити на територію України під час зимових міграцій, у XVI ст. тут не стало кулана, у XVII ст. винищили тура і витіснили за межі України зубра, у XIX ст. зникли політуха, тарпан, ховрах жовтий, в Українських Карпатах — заєць білий, куріпка біла, у горах Криму — свиня лісова (яку згодом повторно переселили), на початку XX ст. перестала траплятися россомаха, зник в українській морській акваторії тюлень-монах. 30 листопада — День пам'яті втрачених видів, який привертає нашу увагу до проблеми вимирання тварин і спонукає зберігати природні багатства. Тварини зникають з українських територій через людський вплив: надмірну експлуатацію, вилов, й, у тому числі бойові дії, які тривають роками. Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про Червону книгу України», «Про мисливське господарство та полювання» визначають тваринний світ об'єктом правової охорони навколишнього природного середовища.

Законодавство розрізняє тварин, диких тварин, домашніх тварин, сільськогосподарських тварин, безпритульних тварин, мисливських тварин. Передбачені такі поняття, як середовище існування тварин і шляхи міграції, які також підлягають охороні.

Однією з найважливіших екологічних проблем в Україні під час війни стало забруднення повітря, води та ґрунту. Постійні бомбардування та обстріли міст і населених пунктів призвели до викиду великої кількості токсичних хімічних речовин у навколишнє середовище. Уже більше двох років жорстокої війни в Україні, яка забирає тисячі мирних життів та знищує на своєму шляху все живе. Внаслідок бойових дій та постійних бомбардувань з боку російських військ знищуються цінні природні території, помирає велика кількість тварин, які знаходяться в зоопарках, заповідниках або в покинутих домівках. Знищуються умови для належного проживання тварин як у дикій природі, так і спеціалізованих місцях. Через обстріли та спричинений ними стрес гинуть тварини в зоопарках, що знаходяться під окупацією чи в зоні бойових дій. Частина з них доводиться присипляти, якщо немає можливості транспортувати їх у безпечні регіони. Крім цього, з 2014 року шкодити довкіллю також почало російське військове вторгнення на території України [1].

Вплив війни на біорізноманіття та природу в цілому неможливо переоцінити. Ось лише кілька прикладів: під час Першої світової війни загинуло 9 мільйонів коней, а численні розкопані траншеї змінили ландшафт Європи. Лише за два місяці Другої світової війни загинуло близько 200 тисяч коней, що були в німецькій армії. Під час війни у В'єтнамі армія США розпилювала хімікати, які знищували рослини в джунглях, аби полегшити виявлення підрозділів партизанів, що призвело до майже апокаліптичного стану природного середовища. Російська збройна агресія в Україні також впливає на довкілля — важливо обговорювати наслідки від бойових дій вже зараз, щоб мати змогу вплинути на ситуацію. Із початком повномасштабної війни близько 25 % природно-заповідних територій України опинилися під окупацією — це близько 900 природоохоронних об'єктів, у тому числі 14 водно-болотних угідь міжнародного значення [2]. Деякі з них є частиною Смарагдової мережі — загальноєвропейської мережі природоохоронних територій за межами країн ЄС, створеної для захисту видів та оселищ, які перебувають під загрозою зникнення. На щастя, деякі з цих територій звільнили, проте ті, що розташовані на сході та півдні України, досі окуповані. Вплив війни на довкілля необхідно розглядати комплексно. Мова не лише про біоту, тобто все живе, а й про стан абіоти — неживої компоненти природи (ґрунтів, повітря, води), що теж зазнає впливу. Війна впливає на цілу екосистему. Бо, скажімо, якщо є вплив на ґрунт, то страждає і ґрунтова біота — від найдрібніших живих істот (мікроорганізмів чи ґрунтових водоростей) до ссавців (кроти, сліпаки тощо). Масштаб негативних наслідків війни вдасться осягнути лише після її завершення. Адже наразі неможливо дослідити довкілля цілісно, бо заборонено відвідувати певні території з активними бойовими діями, замінуваннями тощо. Коли йдеться про забруднення середовища внаслідок бойових дій, то першочергово слід дослідити саме ґрунти, адже багато шкідливих речовин акумулюється в них, зокрема через численні вибухи і прильоти ракет. Йдеться не тільки про метал, осколки якого тривалий час залишатимуться в ґрунті, а й про різні хімічні речовини, які потрапляють в землю. Такі забруднення — на роки, якщо не на десятиліття. Менше забруднені ріки й озера, адже водні системи самоочищуються через функціонування гідробіоти, протічність води, осідання забрудників на дно тощо. Повітря також забруднене, але ця шкода довкіллю — найменшого рівня. Тому що вона локальна, а ще повітряні маси найрухливіші в середовищі — концентрація шкідливих речовин розноситься, розсіюється, осідає і знижується. Не можна сказати, що це цілком безпечно. Наприклад, десь можуть випасти кислотні дощі і завдати шкоди рослинам та ґрунту. Саме ґрунт — найбільш пасивна частина середовища, яка й буде нагромаджувати основний вплив у собі.

Підриви тварин на мінах спричиняють поодинокі смерті, натомість звуки та спалахи війни можуть сильно вплинути на майбутнє популяцій. Безпосередній вплив війни менше відчувають ті тварини, які більш рухливі, лякливі, мають краще розвинені системи самозбереження. Наприклад, великі ссавці — ведмеді, вовки, рисі, олені, лосі тощо. Вони не так часто потрапляють нам на очі навіть у мирний час, не кажучи про регіони, де зараз ведуться активні бої. Звуки вибухів їх дуже лякають. Коли в них є можливість, вони тікають від цього. На замінованих територіях відомі випадки загибелі оленів й інших великих тварин від вибуху мін чи спрацювання розтяжок. Така загибель — прикра, але у більшості випадків ми говоримо про одиниці таких загиблих тварин. Натомість шум від вибухів, стрілянини, техніки, нічні спалахи

— усе це дезорієнтує та лякає тварин, змушує їх реагувати по-іншому, змінювати звичні життєві цикли. Відповідно, це може впливати на перспективу популяції [3].

На перший погляд, простіше змінити середовище існування птахам, які є мобільними тваринами, але не все так просто. Перельоти, міграції птахів — значною мірою усталені явища з чітко визначеними маршрутами і часовими параметрами. Війна спричинила вплив і на них: турбування, загроза загибелі, брак безпечного місця для відпочинку, живлення та гніздування. У лісах, наприклад, з квітня по червень триває так званий період тиші, коли в природі тварини зазвичай розмножуються. А тепер уявімо, що все навкруги вибухає і палає. Як відбуватиметься нормальний перебіг розмноження? Певні види матимуть менше народжених особин, або їх взагалі не буде. Це впливатиме на динаміку популяції і зміну її чисельності в майбутньому. На сьогодні зарано говорити, що війна змінила міграційні маршрути птахів, адже в них сильно розвинені інстинкти щодо повернення на ті ж місця чи на територію, яка близька до звичного місця перебування. У першу чергу під загрозою — рідкісні види, що трапляються у степовій зоні, де найбільше руйнувань такі як: орел степовий; перегузня; бабак та інші. Унаслідок війни зубри «Залісся» залишилися без самців. Це означає, що стадо — безплідне. Якщо найближчим часом не заселити туди хоча б одного бика, то ця субпопуляція приречена на вимирання. Наслідком російського вторгнення на територію України стало призупинення проекту з відновлення зубра в Чорнобильській зоні відчуження, який розроблявся Товариством друзів зубрів (англ. European Bison Friends Society) та фінансово підтримувався Всесвітнім фондом природи (англ. World Wide Fund). Співпраця мала започаткувати нову популяцію, створивши стадо з дев'яти зубрів, яких планували перевезти з Польщі. Для утримання тварин перед випуском у дику природу в Чорнобильській зоні спеціально збудували новий вольєр площею 4 гектари.

Російське військове вторгнення в Україні суттєво впливає на всі природні екосистеми. Страждають і червонокнижні водні біоресурси. Підрив Каховської ГЕС спровокував екологічну та гуманітарну катастрофу і загрожував існуванню багатьох видів дикої фауни, у тому числі й осетрових. 18 жовтня 2023 року команда Всесвітнього фонду природи WWF-Україна випустила 2500 молодих особин стерляді та осетра руського в Соломонів рукав річки Дунай, що на території Дунайського біосферного заповідника. Ми маємо багато раритетних степових видів, ареали яких є невеликими і зосередженими в основному у південно-східній частині України, де ведуться найпотужніші бойові дії, на території окупованих протягом дев'яти років Донеччини і Криму.

Також ми повинні бути готовими й до іншого: дещо можемо втратити і не відновити у довоєнному вигляді. Тоді варто переосмислити те, що залишиться і надається до відновлення.

Таким чином, міжнародне екологічне право розглядає тварин під час війни як частину природи, збереження якої пріоритетне над воєнними діями. Принципи захисту навколишнього середовища у зв'язку зі збройними конфліктами (PERAC) 2022 року, розроблені Комісією міжнародного права ООН, оберігають не просто самих тварин, а місця їх проживання — природоохоронні території.

Список використаних джерел

1. Пацева І.Г., Алпатова О.М., Демчук Л.І., Кірейцева Г.В., Левицький В.Г. Сучасний стан навколишнього природного середовища в умовах впливу війни. Екологічні науки : науково-практичний журнал. 2022. Вип. 4 (43). С.19-22
2. Demchuk L.I., Patseva I.H., Uvaeva O. I. History of the development of scientific and pedagogical education system in Ukraine: колективна монографія. Scientific monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. 486 с.
3. Пацева І. Г. , Барабаш О. В. , Мельник-Шамрай В. В. , Шамрай В. І. , Пацев І. С. Аналіз сучасного стану лісових ресурсів у контексті сталого розвитку. Збірника наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. 2023. № 4 (493) . С. 205-211
4. Пацев І.С., Барабаш О.В., Пацева І.Г. ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ЛІСОВІ ЕКОСИСТЕМИ ЖИТОМИРЩИНИ. Екологічні науки. 2023. Вип. 5 (50). С. 114–118. URL: <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2023.eco.5-50.16>
5. Мельник-Шамрай В.В., Шамрай В.І., Пацева І.Г. Аналіз територіального розподілу об'єктів природно-заповідного фонду об'єднаних територіальних громад Коростенського району Житомирської області. Екологічні науки : науково-практичний журнал. К.: видавничий дім «Гельветика», 2023. № 4(49). С. 186-193.